

Вішнікіна Л.П. Методичні прийоми навчання географії / Л.П. Вішнікіна, О.М. Топузов // Географія та основи економіки. – 2011. - № 6. – С. 33-36.
УДК 911.2:371.315-057.874

Л.П. Вішнікіна
О.М. Топузов

Сучасні методичні прийоми навчання географії

Ключові слова: методи за характером пізнавальної діяльності учнів; словесні, наочні та практичні методичні прийоми; самостійна пізнавальна діяльність учнів.

Одним із шляхів реалізації завдань, що стоять перед шкільною географічною освітою має стати усвідомлене опанування теоретичних засад методики навчання географії, основним завданням якої є озброєння вчителя методичними знаннями та вміннями, які сприяють зростанню його методичної майстерності, підвищенню професійного рівня та націлюють на самостійну творчу роботу.

Реалізація методів навчання здійснюється за допомогою методичних прийомів. Чим багатший арсенал прийомів у структурі методу, тим метод повноцінніший та ефективніший. Позаяк у методиці навчання географії відсутнє однозначне трактування понять методу й методичного прийому, це питання вимагає подальшого дослідження.

У практиці навчання географії методичні прийоми розглядають як конкретні способи організації навчальних дій школярів на основі застосування різноманітного сполучення засобів та форм навчання з метою реалізації навчального методу, спрямованого на розвиток пізнавальної діяльності учнів. У методичній літературі їх визначають як складники методу навчання [5].

На наш погляд методичні прийоми ґрунтуються на різноманітному сполученні навчальних засобів, способів викладення навчального матеріалу, форм організації навчання учнів, різних логічних шляхів та видів пізнавальної діяльності.

Відповідно до цього здійснюють класифікацію методичних прийомів. Якщо методи розрізняють за характером пізнавальної діяльності учнів, то прийоми розглядають як дії з різноманітними джерелами отримання знань або використаними засобами навчання.

Оскільки сучасна географічна освіта спрямована перш за все на формування навичок самостійної пізнавальної діяльності учнів і, відповідно до цього, логічно систематизувати навчальні методи саме за характером пізнавальної діяльності учнів, у методиці й практиці навчання географії провідною стала така класифікація [2]:

- I. Пояснювально-ілюстративний метод.
- II. Репродуктивний метод.
- III. Проблемного викладення матеріалу.
- IV. Частково-пошуковий метод.
- V. Дослідницький метод.

Відповідно до цього методичні прийоми доцільно поділяти таким чином:

1. Словесні методичні прийоми.
2. Наочні методичні прийоми.
3. Практичні методичні прийоми.

В методах, що відрізняються за джерелами знань (словесні, наочні, практичні), методичні прийоми розрізняють за рівнями самостійності учнів у навчальній діяльності [5]: керування вчителем навчальною діяльністю учнів; спрямовування вчителем дій учнів та нагадування їм раніше відомих способів дій; постановка вчителем завдання та контроль його виконання учнями.

Від оволодіння такими категоріями як «метод» і «методичний прийом» залежить педагогічна грамотність вчителів географії, яка визначає їхній професіоналізм [4]. Сучасний вчитель має володіти як теоретичними, так і практичними аспектами методики. З цією метою необхідно конкретизувати підходи до визначення різних видів методичних прийомів.

Застосування словесних методичних прийомів дозволяє формувати у школярів вміння міркувати, висловлювати свою думку, розповідати про природні явища, які вони спостерігали тощо. До словесних методичних прийомів належать: розповідь, пояснення, інструктаж, читання вчителем уголос, робота з текстом підручника, бесіда, дискусія, навчальна лекція, .

Група словесних методичних прийомів є основною в навчанні географії, оскільки слово є засобом переведення матеріального світу в його ідеальне відображення у свідомості дитини. Тому слово можна розглядати як провідний засіб збереження й передавання інформації, як джерело знань.

Представлення навчального матеріалу може мати як описову форму (розповідь), так і доказову (пояснення).

Розповідь застосовується в географії, коли потрібно надати учням мальовничий опис географічних об'єктів, явищ і процесів й відповідно створити про них уявлення та відношення до них.

Успіх розповіді залежать від умілого підбору фактичного матеріалу учителем, який буде емоціонально насичений і яскраво виражений подіями і фактами, витримана послідовність і підкреслена головна думка. У процесі розповіді гарно використовувати карти та різні наочні посібники. Особливо необхідно враховувати під час опису пояснення причин, які визивають те чи інше географічне явище.

Відповідно до цього, розповідь - це яскраве, емоційне, образне й послідовне монологічне викладення якогось питання вчителем, яке присвячене головним чином повідомленню фактичного матеріалу чи опису географічного об'єкта, процесу чи явища. Розповідь має розповідальний та описовий характер. Вона спрямована на формування уявлень: описується зовнішній вигляд географічних об'єктів, процесів чи явищ, їхні ознаки та властивості. Застосовується у навчанні географії з 5-ого по 10-й клас. Тривалість розповіді не має перевищувати 10 хвилин у 5-му й 6-му класах та 20 хвилин у 9-му й 10-му класах.

Пояснення займає важливе місце у процесі навчання, особливо в момент засвоєння нових знань. Учитель пояснює новий навчальний матеріал, структурує його у логічній послідовності. Разом з тим, він розробляє логічний поетапний план впровадження наступної порції навчального матеріалу, який закінчується мотивованим висновком.

Учитель дуже детально пояснює новий матеріал і у тому випадку, коли розповідь учнів не задовольняє, а потрібно логічно довести проблему до завершального етапу, виникає момент доказовості. Таким чином, теми шкільних курсів географії можуть бути засвоєні в результаті продуманого пояснення нового матеріалу з урахуванням прийомів проблемного спрямування, а також відповідної наочності та картографічних проекцій.

Пояснення завжди має доказову форму викладу знань і застосовується у навчальному процесі там, де необхідно довести, або пояснити учням закономірності розвитку географічних явищ або понять.

В умовах пізнавальної діяльності на уроках географії у процесі пояснення дуже велика роль проблемних запитань, які слугують опорними віхами для роздумів. Як правило, пояснення включає також елементи бесіди, який дозволяє поставити перед учнями проблемне запитання і підвести їх до усвідомлення необхідності вивчення нових знань або умінь, яких недостатньо для відповіді на те чи інше поставлене учителем запитання.

Опис та пояснення взаємопов'язані між собою як послідовні етапи науково-дослідницького процесу. Але ці два етапи між собою відрізняються, позаяк пояснення являє собою вищий рівень пізнання і пов'язане з теоретичним рівнем пізнання.

Отже, пояснення – це доказове викладення теоретичного навчального матеріалу. Підґрунтям пояснення є словесне тлумачення теоретичних положень про сутність географічних понять, причинно-наслідкових зв'язків, закономірностей, гіпотез і теорій, а також термінів. Основою доказового

викладення навчального матеріалу є застосування логічно пов'язаних умовиводів. Пояснення супроводжується різними засобами унаочнення. Його ефективність залежить від логічності, чіткості та образності мовлення.

Наприклад, розказуючи про процес вивітрювання, вчитель у цікавій формі описує його зовнішні ознаки, наводить приклади, поєднуючи розповідь з ілюструванням. А під час пояснення він висвітлює причини виникнення вивітрювання, перебіг цього процесу, основні його закономірності та наслідки. З метою підвищення ефективності пояснення вчитель супроводжує його моделюванням структури предметів вивчення, причинно-наслідкових зв'язків, взаємозв'язків, взаємозалежностей та закономірностей розвитку природи чи господарства. Якщо розповідь спрямована на формування уявлень учнів, то пояснення, в першу чергу, спрямоване на формування понять і застосовується на уроках географії у всіх класах.

При організації та проведенні самостійної навчально-пізнавальної діяльності учнів, виконання ними практичних завдань, використання незнайомих раніше засобів навчання, застосування вчителем нетрадиційних форм організації навчання доцільно використовувати інструктаж.

Інструктаж – це методичний прийом, що складається з коротких, лаконічних і чітких вказівок щодо виконання певної дії учнями. Він передбачає поетапне викладення вчителем алгоритму навчальної дії з застереженнями стосовно можливих помилок, яких можуть припуститися учні. Інструктаж буває вступний, поточний і заключний.

Під час вступного інструктажу учнів ознайомлюють зі змістом майбутньої роботи і засобами її здійснення; пояснюють правила й послідовність виконання роботи загалом і окремих її частин; розтлумачують прийоми навчальних дій і вказують на можливі помилки; ознайомлюють з правилами техніки безпеки; організацією робочого місця. Зокрема, такий інструктаж проводять на початку формування вмінь і навичок учнів, виконання ними практичних робіт та інших

видів самостійної роботи. Важливе значення має проведення вступного інструктажу під час організації нетрадиційних форм навчання, різних видів контролю та оцінювання знань і вмінь. Такий інструктаж виконує не тільки організаційну, а й мотиваційну функцію. Він має роз'яснювальне значення, сприяє формуванню самооцінки учнів.

Поточний інструктаж здійснюють у процесі навчальної-пізнавальної діяльності, або контролю її результатів. Він розрахований на допомогу окремим учням і корекцію роботи учнів всього класу за умови необхідності. Якщо у діяльності дітей виникають типові помилки, вчитель має перервати роботу і дати додаткові роз'яснення всім учням класу.

Заключний (підсумковий) інструктаж спрямований на підбиття підсумків навчальної роботи, її оцінювання та визначення подальших перспектив.

Необхідно зазначити, що інструктаж значною мірою виконує організаційну функцію і сприяє підвищенню ефективності проведення нетрадиційних форм організації навчання.

Читання вчителем уголос застосовується на уроках перш за все тоді, коли є можливість ознайомити учнів з яскравим образним описом географічних об'єктів, процесів чи явищ, що зустрічаються у художніх творах, описах мандрівників, науково-популярній літературі. Це особливо важливо, якщо вчитель не в змозі створити потрібний образ своїми словами.

Обираючи уривок що буде читатися, необхідно враховувати дидактичні завдання уроку та вікові особливості учнів. Текст має бути цікавим для учнів, корисним за змістом для навчання та лаконічним. За умови що уривок з твору обрано вдало і вчитель методично правильно застосовує читання уголос, ефективність цього методичного прийому буде досить високою.

До словесних методичних прийомів навчання належить робота з текстом підручника (коментоване читання тексту, вибіркоче читання, переказування тексту, формулювання висновків, складання тез і конспектів).

Школярів необхідно навчити виділяти змістовні частини тексту, переказувати текст, робити висновки, складати спочатку прості, а пізніше – складні розгорнуті плани. У старших класах учні мають навчитися складати тези й конспекти, опрацьовуючи великі обсяги текстового матеріалу.

Бесіда –це діалогічний методичний прийом, що ґрунтується на запитаннях і відповідях вчителя й учнів. Іншими словами цей прийом передбачає запитально-розмовну форму навчальної діяльності, під час якої відбувається обмін думками.

Бесіда організовується за допомогою ретельно продуманої системи питань, що поступово підводять учнів до засвоєння системи фактів, нового поняття або закономірності. Мета вчителя поставити питання учням таким чином, щоб вони спираючись на раніше сформовані знання й вміння, самостійно набувати нові знання. Головне у бесіді - правильно побудована система запитань. Завершується бесіда висновком та узагальненням.

Бесіда може використовуватися на різних етапах уроку: під час актуалізації опорних знань та життєвого досвіду учнів, мотивації навчальної діяльності, вивчення нового матеріалу (обговорення проблемних питань), закріплення та узагальнення вивченого тощо. Упродовж уроку, або вивчення окремої теми, вчитель має ускладнювати запитання. Це спонукає учнів до розв'язання дедалі складніших логічних завдань, що є умовою розвитку та ускладнення їхньої пізнавальної діяльності.

Дискусія – це публічне обговорення якогось проблемного питання. Вона може бути важливим засобом пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання, значною мірою сприяє розвитку критичного мислення, дає змогу визначити власну позицію та поглибити знання з обговорюваної проблеми. Крім того, саме у дискусії формується вміння відстоювати свою думку й зважати на думки інших, здатність визнавати доречні аргументи та оперувати ними.

Під навчальною дискусією розуміють колективне обговорення суперечливого питання, що стосується географічного об'єкту чи процесу, з метою їхнього

глибшого вивчення та розуміння проблем, які їх стосуються. Дискусія надає можливість школярам розглянути предмет навчального дослідження з різних точок зору та визначити власне ставлення стосовно нього.

Інколи вчителі вважають, що застосовувати цей прийом потрібно у старших класах, проте його елементи необхідно вводити у методичний апарат навчання географії починаючи з 6-го класу та продовжувати це робити у 7-му й 8-му класах [1, 3]. Перелік тем, при вивченні яких застосування навчальної дискусії буде ефективним дуже великий: «Географічна оболонка», «Зміна природи внаслідок впливу господарської діяльності людини» у 6-му класі; «Взаємодія людини і природи», «Екологічні проблеми материків і океанів» у 7-му класі; «Геоєкологічна ситуація в Україні», «Використання і охорона природних умов і природних ресурсів» у 8-му класі; «Економіко-географічне положення України», «Трудові ресурси і зайнятість населення», «Економічний потенціал України», «Україна і світове господарство. Зовнішні економічні зв'язки» у 9-му класі; «Міжнародні організації, їх функціональний і просторовий розподіл», «Населення світу», «Взаємодія суспільства і природи. Світові природні ресурси», «Глобальні проблеми людства» у 10-му класі тощо.

У шкільній практиці навчання географії дискусія залишається нетрадиційним методичним прийомом. При її проведенні вчитель має пам'ятати, що її застосування спрямоване на реалізацію обраного методу навчання та досягнення дидактичної мети уроку (формування нових знань; поширення, поглиблення, узагальнення та систематизація знань та вмінь учнів; контроль і корекція навчальних досягнень). Крім того, вчитель має здійснювати контроль та оцінювання роботи учнів.

Слово «лекція» у перекладі з латинської мови означає «читання». Проте під сучасною лекцією розуміють не читання раніше підготовленого тексту, а специфічний прийом, коли вчитель упродовж значного проміжку часу в усній

формі викладає об'ємний навчальний матеріал, з метою забезпечення цілісності його сприйняття учнями.

Навчальна (шкільна) лекція – усне розгорнуте інформаційно-доказове викладення великого за обсягом, складного за логічною побудовою навчального матеріалу із застосуванням прийомів активізації пізнавальної діяльності учнів тривалістю не менш як 20-25 хвилин.

Відмінність шкільної лекції полягає у тому, що вчитель інтонаційно виділяє її структурні частини, надає інструкції учням стосовно техніки конспектування, вводить умовні позначення та аббревіатури. В ході лекції використовуються прийоми підтримання уваги учнів протягом тривалого часу, активізації мислення слухачів, прийоми забезпечення логічного запам'ятовування, переконання, аргументації, доказів, систематизації та узагальнення.

Зазвичай на лекцію виноситься об'ємний навчальний матеріал, що потребує генералізації, систематизації, або такий, що невдало викладений у підручниках. Структура лекції визначається її науковістю і необхідністю активізації пізнавальної діяльності учнів. Вчитель має обов'язково поставити головне (проблемне) питання й розчленувати його на низку послідовних питань, які по суті і будуть складати план лекції. В ході лекції передбачається обговорення питань, формулювання висновків. Шкільна лекція є монологічною за формою, та за суттю вона завжди діалогічна, оскільки включає елементи бесіди й дискусії.

Лекція вимагає серйозної самоосвітньої підготовки вчителя. Він повинен відібрати навчальний матеріал, доповнити його новими даними, пов'язати з сучасністю, продумати прийоми розкриття причинно-наслідкових зв'язків, забезпечити її науковість та досягнення розвивальної і виховної мети.

Учням рекомендується конспектувати основні положення лекції. Проте вчителі мають пам'ятати, що навички конспектування у учнів необхідно формувати поступово й цілеспрямовано. Проводяться лекції переважно у старших класах, тоді як у середніх класах застосовуються лише окремі її елементи. До

застосування лекції як провідного методичного прийому у старших класах учитель має готувати учнів починаючи з шостого класу. Він поступово збільшує тривалість розповідей і пояснень, які супроводжуються введенням елементів конспектування або графічного моделювання.

Крім того, шкільна лекція передбачає використання різноманітних засобів навчання (карт, демонстраційних таблиць, графічно-статистичних матеріалів, комп'ютерних моделей та презентацій тощо). Проте головною її відмінністю є чітко спланований зворотній зв'язок, що робить лекцію активним навчальним процесом. Якщо лекція займає все заняття, її розглядають як нетрадиційну форму проведення уроку, складник лекційно-семінарської системи навчання.

Наочні методичні прийоми ґрунтуються на безпосередньому візуальному сприйманні школярами географічних об'єктів, процесів чи явищ, їхніх моделей, або динамічних чи статичних зображень. До таких методичних прийомів належать: ілюстрування, демонстрування та навчальний дослід.

Нагадаємо, що суть принципу наочності полягає у створенні образів, конкретних уявлень, на основі яких будується навчально-пізнавальна діяльність учнів, спрямована на оволодіння системою географічних компетенцій.

Отже, основною функцією наочних методичних прийомів є створення географічних образів, уявлень і формування теоретичних знань.

Приєм ілюстрування спрямований на увиразнення думки вчителя й передбачає супроводження викладу навчального матеріалу різноманітними засобами наочності, де головним джерелом знань переважно є зображення географічних об'єктів чи процесів. Цей прийом тісно пов'язаний з створенням уявлень учнів.

Приєм демонстрування спрямований на аналіз об'єктів чи процесів, які вивчаються на уроці географії, визначення їхньої сутті, причинно-наслідкових зв'язків, основних ознак. Демонстрування стимулює пізнавальну активність учнів, активізує їхнє сприйняття й мислення. Тому вчителю слід ставити запитання

учням, які допомагають цілеспрямовано та послідовно спостерігати, співставляти, порівнювати, робити висновки й узагальнення. Прийом демонстрування є ефективним при формуванні понять учнів.

Демонстрування базується на показі діючих моделей, комп'ютерних анімацій, фрагментів фільмів, графічних моделей (коли процес демонструється поетапно) тощо. Вчитель зосереджує увагу на основному, допомагає виокремити істотні спекти географічних об'єктів чи процесів. Наприклад, при вивченні теми «Літосфера» у 6-му класі вчитель ілюструє свою розповідь статичними чи динамічними зображеннями діючих і згаслих вулканів з метою створення уявлень дітей. При формуванні поняття «вулканізм» доцільно застосувати демонстрування процесу виверження вулкану з обов'язковим аналізом структури, істотних ознак і причинно-наслідкових зв'язків за допомогою анімації або графічного моделювання (навчального малюнка), що супроводжує пояснення вчителя.

Навчальний дослід (експеримент) – це вивчення у штучних умовах процесів, які відбуваються у докільлі. Він дає змогу відтворити явище або процес у спеціально створених умовах, простежити за його ходом, побачити ті ознаки, які в природі сприйняти безпосередньо неможливо.

Досліди, що проводяться на уроках географії ґрунтуються на навчальному моделюванні. Вчитель разом з дітьми моделює географічні процеси (вивітрювання, конденсація водяної пари, утворення кристалічних щитів у межах платформи, утворення складчастих і складчасто-брилових гір тощо).

Досліди можуть проводитися в класі, або на місцевості (наприклад, встановлюється як змінюється температура повітря на різних висотах; як нагріваються сонячними променями різні за експозицією схили чи види підстилаючої поверхні тощо).

Якщо дослід пов'язаний зі сприйманням демонстрованих процесів, то в цьому разі він є демонстраційним і належить до наочних методичних прийомів; якщо ж учні самостійно працюють із різноманітними засобами, то йдеться про

практичний методичний прийом - експеримент. Демонстраційний дослід має переважно ілюстративну мету. У ньому основним джерелом знань є пояснення вчителя чи підручник, а дослід лише підтверджує висловлені факти або припущення.

Географічний дослід може бути тривалим, тому не завжди вкладається у часові рамки уроку. Наприклад, проведення демонстраційного досліду «Відкладання осадових порід на дні океану» відбувається у кілька етапів і вимагає значного терміну часу. У такому випадку необхідно використати прийом зближення початку й кінця досліду, продемонструвавши його хід та кінцевий результат. Крім того, можна показати кінцевий результат заздалегідь закладеного експерименту. Доцільно залучати учнів до позаурочної роботи, щоб вони доповідали на уроці про свої спостереження.

Практичні методичні прийоми навчання застосовуються для безпосереднього самостійного пізнання дійсності, поглиблення знань, формування вмінь і навичок. Головним джерелом знань при застосуванні цього прийому є географічна дійсність або її моделі у вигляді спеціально розроблених засобів навчання (карти, картосхеми, профілі, діаграми, графіки тощо).

В основі практичних методичних прийомів лежить взаємопов'язана діяльність учителя та учня, яка має два напрямки:

- вчитель організовує діяльність учнів, спрямовану на засвоєння способів дій з географічними об'єктами чи їхніми моделями;
- вчитель ставить перед учнями завдання, пов'язане з отриманням нових знань на основі застосування засвоєних способів дій з географічними об'єктами чи їхніми моделями.

Необхідно зазначити, що провідною є діяльність учнів, основний сенс якої полягає у засвоєнні вмінь, навичок та досвіду їхнього застосування з метою здобування нового знання у процесі самостійної пізнавальної діяльності. Учні

працюють з різноманітними географічними картами, схемами, профілями, діаграми; аналізують, співставляють, порівнюють їх, формуючи свої компетенції.

До основних практичних прийомів навчання належать: спостереження, вправи, вирішення задач, експерименти, практичні завдання.

Одним з найпоширеніших практичних прийомів навчання є спостереження. Необхідно зазначити, що спостереження, як прийом наукового пізнання доволі часто застосовується у природничих науках. З цієї точки зору спостереження - це збір фактів у процесі якого потрібно знайти спосіб розв'язання проблеми, а для учня – наочні та практичні висновки.

Усвідомлення та сприйняття сучасності потребує від учня значного розуміння процесів, які відбуваються у суспільстві та навколишньому середовищі. Перш за все учень споглядає на предмети і явища у навколишньому середовищі, вдивляючись з великою пильністю чим одні предмети відрізняються від інших. По-друге, співставлення між собою предметів може виявити подібність ознак і учень визначиться у своїй особливій думці, яка буде порівнюватися з науковим пізнанням середовища в якому він проживає. І по-третє - співставлення учнем предметів сучасності та їх аналіз відкриє шляхи подолання проблем, які виникають в учнів у процесі їх навчальної діяльності.

Яка ж особливість спостереження у географії як навчального предмету?

Одна із особливостей полягає у краєзнавчому принципі, який дозволяє порівнювати та аналізувати проблеми, що виникають в тій місцевості, де проживає учень. Інша особливість спостерігається у виявленні різноманітних розбіжностей під час характеристики географічних об'єктів, яку можна подолати шляхом проблемних запитань у процесі навчання.

Враховуючи систематичність вправ поетапного спостереження, вчителі привчають учнів до засвоєння навчального матеріалу з елементами проблемності, які розкривають перед ними взаємозв'язки між географічними явищами і т. ін. У подальшій роботі по формуванню умінь та навичок по спостереженню, це

дозволить учням розвинути власні світоглядні ідеї та сприяти виконанню поставлених перед собою задач. Відповідно, перед спостереженням необхідно ставити мету та завдання: на які предмети і явища потрібно звернути увагу; в якій послідовності розв'язувати проблеми на момент закінчення спостереження об'єкта; як збирати навчальні матеріали та розробляти проблемні завдання; як фіксувати поетапно факти та висновки; як отриманий результат можна використати на практиці тощо.

Все сказане дає змогу зробити висновок, що спостереження – це безпосереднє, цілеспрямоване, планомірне сприймання об'єктів чи явищ довкілля у процесі навчання, яке підпорядковане конкретно визначеним цілям. Шкільна програма передбачає таку систему спостережень у природі й трудовій діяльності людей, яка найбільше відповідає курсу географії. Деякі спостереження планує сам вчитель (в залежності від місцевих умов).

Одні спостереження проводяться щодня (за погодою), інші – раз на місяць (вимірювання висоти сонця над горизонтом), окремі епізодично (за місячним чи сонячним затемненням). Основою для організації спостереження є постановка завдання із зазначенням того, що і як потрібно з'ясувати. Наприклад, демонструючи зразки гірських порід, учитель пропонує учням їх порівняти, визначити основні ознаки, за якими вони відрізняються.

Під час проведення спостережень у школярів виникає накопичення образних і змістовних уявлень про природні і господарські об'єкти і явища, які є підґрунтям для формування фізико - і економіко-географічних понять.

Спостереження можуть проводитися на прилеглий до школі місцевості, на географічній ділянці, на підприємствах тощо. Під час спостережень повинен бути забезпечений максимум самостійності учнів. Спостереження є одним із головних при проведенні географічній екскурсій.

Є такі географічні явища, які учні не можуть безпосередньо спостерігати в природі, але їх можна моделювати на дослідах.

Вправи – це організоване, цілеспрямоване, багаторазове повторення учнями певних дій та операцій з метою формування й закріплення вмінь і навичок учнів.

За навчальною метою вправи поділяють на вступні, пробні, тренувальні, творчі й контрольні. Під час вступних вправ учитель демонструє навчальні дії, супроводжуючи їх поясненнями, застереженнями можливих помилок, а учні повторюють його дії. Пробним вправам передують ретельний інструктаж вчителя, який нагадує алгоритм дії у процесі її виконання, здійснює індивідуальну допомогу, спонукає учнів до коментарів їхньої діяльності та корегує її. Тренувальні вправи відрізняються від пробних більшою самостійністю учнів та поступовим ускладненням. Зазвичай виконуються кілька таких вправ: за зразком, за інструкцією та за зміненим алгоритмом. Творчі вправи передбачають застосування сформованих вмінь для здобування нового знання, виконання завдань із зайвими або неповними даними тощо. Контрольні вправи спрямовані на виявлення рівня сформованості вмінь і навичок, що формувалися.

Географічні задачі мають посідати важливе у практичній діяльності учнів. Вирішування учнями різноманітних задач дозволяє не лише закріпити теоретичні знання, що формувались на уроці, а й здобути вміння, необхідні у подальшому житті і діяльності дітей.

Будь яка задача полягає у тому, що поставлена в певних умовах мета діяльності, має бути досягнута перетворенням цих умов згідно з певною процедурою. Географічні задачі включають у себе вимогу (мету), умови (відоме) і шукане (невідоме), яке формулюється в запитанні. Наприклад, визначіть місцевий час (мета) у м. Парижі (невідоме), якщо у м. Києві він становить 11 годин 20 хвилин (відоме).

Систематичне вирішування задач дозволяє конкретизувати знання учнів, сприяє їхньому глибшому засвоюванню й запам'ятовуванню.

Експеримент базується на дослідницькому підході до навчання:

- 1) передбачається постановка проблеми, висунення та обґрунтування гіпотез;

- 2) проведення експерименту учнями та наступне уточнення його результатів;
- 3) формулювання висновків (розкриття сутті явищ чи процесів, що вивчаються).

Наприклад, коли вивчаються карстові процеси, вчитель ставить перед учнями такі запитання: «За допомогою якого експерименту можна з'ясувати, які гірські породи розчиняються водою, а які – ні? Як утворюються карстові форми рельєфу? Якими можуть бути результати досліду?». План проведення експерименту розробляється спільними зусиллями учнів і вчителя. Відмінність експерименту від демонстраційного дослідження визначається тим, що діти беруть безпосередню участь у його проведенні та отримують нові знання внаслідок дослідницької діяльності.

Практичні завдання спрямовані на формування вміння учнів застосовувати теоретичні знання на практиці, організацію їхньої самостійної пізнавальної діяльності, формування вмінь і навичок, необхідних для життя й самоосвіти.

Специфіка географії як шкільної дисципліни полягає у тому, що необхідною умовою її засвоєння є наявність в учнів умінь користуватися різноманітними джерелами знань: текстовими, картографічними, статистичними тощо. Оволодіти такими вміннями можливо лише у процесі виконання практичних завдань. Учні використовують різноманітні засоби навчання, вчать за їхньою допомогою здобувати нові знання й закріплювати їх. Практичні завдання передусім націлені на формування вмінь і навичок розробляти й аналізувати моделі географічних об'єктів і процесів, вести обрахунки їхніх кількісних показників.

Загальним для усіх практичних завдань є те, що вчитель ретельно інструктує учнів, демонструє прийоми і порядок роботи, вказує на засоби, якими потрібно користуватися, слідкує за процесом виконання. Практичне завдання на певному етапі навчання при наявності відповідних умінь і навичок в учнів значною мірою спирається на їхню самостійну роботу.

Урізноманітнення методичних прийомів, які застосовує вчитель, сприятиме вдосконаленню його педагогічної техніки та формуванню прийомів навчальної-

пізнавальної діяльності учнів, що забезпечить їхню плідну взаємодію на уроках географії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Герман О. Навчальна дискусія як спосіб формування ключових компетентностей учнів у курсах шкільної географії / Ольга Герман // Географія та основи економіки в шк.. – 2009. – № 1. – С. 11 - 12.
2. Кобернік С.Г. Методика навчання географії в загальноосвітніх навчальних закладах: [Навчально-методичний посібник] / Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р., Скуратович О.Я.; За редакцією С.Г. Коберніка. – Навч. книга, 2005. – 319 с.
3. Покась Л. Методика ведення дискусії на уроці географії у 8 класі / Лілія Покась // Географія та основи економіки в шк.. – 2010. – №2. – С. 5 - 7.
4. Туріщева Л.В. Особливості методичної грамотності вчителя / Л.В. Туріщева // Географія. – 2010. – №4 (152). – С. 2 - 3.
5. Душина И.В. Как учить школьников географу: Пособие для начинающих учителей и студентов педагогических институтов и университетов по географическим специальностям / И.В. Душина, Г.А. Понурова. – М. : Издательство «Московский лицей». - 1996. – 192 с.